

PARTIDUL COMUNIST ROMÂN – ANII ILEGALITĂȚII; PROFIL IDEOLOGIC

Rezumat: Cercetarea asupra comunismului interbelic românesc se află într-o situație aparent paradoxală. 45 de ani de regim comunist ar fi trebuit să permită, sau, mai curând, să impună, realizarea măcar a câtorva sinteze care să acopere subiectul cel mai direct legat de istoria acestei unice forțe politice aflate la putere între martie 1945 și decembrie 1989. Motivele derivă din controlul exercitat de Partidul-Stat, ipostaziat în persoana celor doi conducători (Gheorghe Dej și Nicolae Ceaușescu) asupra propriei memorii politice, dar și din metamorfozele ideologice generale ale istoriografiei românești în anii comunismului. În locul unor monografii sau sinteze asupra Partidului Comunist au apărut numeroase studii parțiale care au acoperit suficient, dar discontinuu, perioada celor două decenii și jumătate dintre statutul de ilegalitate și cel de forță emergentă a sistemului politic românesc. După 1989 au fost publicate un număr suficient de mare de studii asupra interbelicului comunist, dar centrul de greutate s-a mutat decisiv spre „anii puterii”, lăsând în umbră „anii ilegalității”. Studiul de față își propune concentrarea asupra dimensiunilor ideologice ale Partidului Comunist în „anii ilegalității”, căutând să centreze cercetarea pe termeni precum „autodeterminarea națională până la despărțirea de stat”, „revoluția socială”, social-democrația ca „social-fascism”. În felul acesta comunismul românesc interbelic apare într-o perspectivă mai coerentă.

Cuvinte-cheie: Partidul Comunist Român, ilegalitate, luptă de clasă, autodeterminare națională, ideologie.

O problemă importantă a unui studiu istoric, chiar cu o restrânsă dimensiune în timp și spațiu, ar trebui să fie stabilirea relevanței istorice a subiectului. Această relevanță este de cele mai multe ori înțeleasă explicit, sau implicit, atât de către cel care susține comunicarea sau scrie articolul sau studiul respectiv, cât și de către auditoriu sau cititori. În astfel de situații aceștia din urmă nici nu mai au nevoie de explicații suplimentare. Ce se întâmplă însă atunci când subiectul pare marginal în dinamica istorică, în etapa producerii sale, precum și lipsit de relevanță pentru forma pe care a luat-o când acesta a căpătat cu adevărat semnificație? Spre exemplu, este evident că problematica ideologiei Partidului Comunist Român este foarte importantă atât pentru protagoniștii acțiunilor acestui partid, cât și pentru istoricii care scriu despre acest subiect, înainte sau după ce acesta a devenit „doar” o temă de cercetare sau dezbateră publică. Este firesc să existe interes pentru, spre exemplu, îndepărtarea regimului comunist din România de Uniunea Sovietică (sfârșitul anilor '50 - începutul anilor '60), sau despre național-comunismul regimului Ceaușescu. Ce relevanță în cercetare are însă ideologia aceluiași partid, când acesta se află în ilegalitate, când ceea ce poate purta numele de ideologie nu se constituie, decât marginal și parțial, în texte comparabile intelectual cu cele ale altor ideologii, inclusiv a fascismului românesc și european? Descrierea mecanică a „tezelor cominterniste”, ale Internaționalei a III-a, desigur, și stabilirea apodictică a caracterului lor „antinațional” constituie o validare chiar a stigmatizării pe care o făcea, parțial corect, dar și profund motivat ideologic, Nicolae Ceaușescu cu ocazia împlinirii a 45 de ani de la întemeierea Partidului Comunist Român¹.

* Florin MÜLLER: prof. univ. dr., Facultatea de Istorie, din cadrul Universității din București; e-mail: mullerflorin_ro@yahoo.com.

¹ De văzut în acest sens, *Istoria poporului român în concepția președintelui Nicolae Ceaușescu*, coordonator Ion Popescu-Puțuri, București, Editura Politică, 1988, pag. 217; Puțuri trimite, fără să indice momentul istoric exact, la un pasaj dintr-un discurs

Studiul de față abordează ideologia Partidului Comunist Român în anii ilegalității (1924-1944), ca partid ilegal și antisistem, cu un centru de greutate mai bine conturat pe documentele Congresului V din 1931, considerat și cel mai relevant din perioada interbelică. Ce este, cum poate fi denumită sintetic ideologia Partidului Comunist din România și ce loc ocupă ea în interiorul unui partid de cadre ilegal și antisistem? Socialismul și comunismul (inclusiv cel românesc) dispun de o ideologie derivată dintr-un corpus influent de idei, de proveniență marxistă², conturate în secolul al XIX, plecând dinspre modelul occidental până la varianta stalinistă pe care a luat-o comunismul est-european în Uniunea Sovietică și partidele satelite din Internaționala a III-a. Ca primă ipoteză de lucru avansează ideea că ideologia comunistă este originată în mișcarea ideologică și politică generată de marxism, adică de un curent de idei occidental/german și a cunoscut o degradare accelerată sub ipostaza leninismului și, mai ales, a stalinismului. Între marxismul originar de la jumătatea secolului XIX și stalinismul „socialismului real” exista o prăpastie de natură intelectuală, dar o serie de idei ale lui Marx și Engels rămân centrale în forma catehizată a stalinismului. Discuțiile despre revizionism și înstrăinare, despre natura înstrăinată a muncii, rămân străine stalinismului, concentrat pe o viziune mecanicistă, voluntaristă și, desigur, violentă asupra procesului istoric. Comunismul din România este inclus în acest proces degenerativ prin care a trecut marxismul. Este o primă aserțiune pe care o fac asupra stalinismului în general, în care includ, desigur, și ideologia PCdR.

În al doilea rând este necesară stabilirea relației care există între Comintern, PCdR și produsele ideologice ale celor două³. Consider această relație ca fiind mai complicată decât aceea afirmată legitimator de către „național-comunismul”⁴ lui Nicolae Ceaușescu, cât și de către istoriografia română și străină, atât înainte, cât și după 1989. Istorici și politologi români și occidentali, au căzut de acord asupra ideii că ideologia Cominternului a funcționat ca un instrument al unui aparat politic ierarhic superior față de comuniștii din România, fie că aceștia erau etnici români, minoritari sau chiar militanți străini, cum era militantul polonez Alexander Danieluk Ștefanski (Gorn), membru al Partidului Comunist Polonez.⁵ Acest tip de relație de suzeranitate ideologică este de înțeles. De aici însă nu trebuie trasă concluzia că PCdR ar fi un simplu executant al Internaționalei a III-a și nici, mai ales, că tezele internaționaliste cu privire la „problema națională”, la caracterul statului român după 1918 ar fi fost asimilate fără nicio reținere. Teza „autodeterminării naționale până la despărțirea de stat”, ca și alte teze ale Internaționalei, provocau marginalizarea PCdR, dar ele (mai ales cea enunțată anterior) erau asimilate organic de către sectoare importante ale partidului. Teza „autodeterminării naționale până la despărțirea de stat” nu era un tip grosier de lozincă ideologică, în forma a ceea ce se înțelege prin „limbă de lemn”⁶. O astfel de teză era asimilată de

publicat în Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. 1, p. 360; normal citarea trebuia făcută din „Scântea”, cotidianul oficial al Partidului Comunist Român, în care fusese publicat discursul.

² Dintre cele mai bune lucrări asupra marxism ca tip specific de ideologie politică pot fi amintite cea a lui Leszek Kolakowski, *Principalele curente ale marxismului*, vol. I, *Fondatorii*, Curtea veche, București, 2009 (1978 pentru ediția engleză a cărții), precum și cea a lui Robert C. Tucker, *Filosofie și mit la Karl Marx*, Curtea veche, București, 2011 (1961, 1971); dimensiunea analizei strict filozofice la Marx este studiată mai intensiv în lucrarea lui Tucker; acesta conturează și genealogia filozofică a marxismului.

³ De văzut în acest sens lucrarea, utilă documentar, a lui Marin Stănescu: *Moscova, Cominternul, filiera comunistă balcanică și România: (1919-1943): studii documentare*, Silex, București, 1994.

⁴ Nu mă angajez într-o discuție amplă cu privire la relevanța sintagmei de „național-comunism” cu privire la regimul Nicolae Ceaușescu, cât am în vedere stilul personal de politică al fostului dictator. Mai importantă este sinteza pe care o reușește această expresie în definirea lui Nicolae Ceaușescu și a regimului său. Personal, am avansat expresia de „criptofascism”, în ceea ce privește excrescențele naționaliste ale fostului regim fără ca acesta, din fericire pentru români, să se identifice central cu natura fascismului generic interbelic.

⁵ Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate O istorie politică a comunismului românesc*, Polirom, Iași, 2005, pp. 94-95.

⁶ Ceea ce se înțelege, în general, prin „limbă de lemn” semnifică, în realitate, chiar limba naturală, organică a comunismului; „limba de lemn” este limba naturală de exprimare a „elitelor” politice comuniste, și, uneori, chiar a celor intelectuale care legitimează comunismul.

sectoare importante ale Partidului chiar dacă era (și) impusă de sus în ideologia acestuia. „Autodeterminarea națională până la despărțirea de stat”, funcționa atât sub forma unei coerciții, cât și ca o sintagmă/teză care trebuia să se coreleze cu modul în care Partidul Comunist înțelegea ansamblul celorlalte probleme de raportare la statul român și de construcție a discursurilor radicale. Acestea din urmă erau conectate „organic” la problematica socială. Congresul al V-lea al Partidului recunoștea că o astfel de teză era dificil integrată în structurile de cadre românești ale acestuia, fără a da detalii esențiale asupra unei probleme de sociologie politică, deosebit de importante pentru istorici: „Punctul său de vedere în rezolvarea principială a problemei naționale, partidul [comunist] îl opune lozincilor mincinoase și înșelătoare «de autonomie» puse de către partidele burgheze („Basarabia pentru basarabeni” - a steriștilor; autonomia Transilvaniei pusă de unele grupe național-țărăniști și naționaliste ungurești), care încearcă să profite de ura în creștere a maselor asuprite contra politicii imperialiste a României. Partidul trebuie să lupte în modul cel mai hotărât împotriva tendințelor care s-au manifestat în timpul campaniilor de masă...de a tăia lozinca autodeterminării până la despărțire, de a o întuneca sau îndepărta complet, ca o manifestare a șovinismului dominant român... Rămânerea în urmă și slăbiciunea enormă a partidului în Vechiul Regat (unde partidul are abia cam 15-20% din numărul total al membrilor) izvorăsc în bună parte din nepriceperea partidului de a pune just în agitația lui în sânul maselor muncitoare românești lozinca autodeterminării până la despărțire, ca o lozincă a cărei înfăptuire este în interesul nu numai al popoarelor asuprite, ci și al poporului muncitor român; ...nepriceperea de a explica că politica colonială imperialistă a claselor stăpânitoare românești apasă ca o grea povară pe spinarea maselor muncitorești românești...”⁷.

Acest pasaj, intitulat *Sarcinile fundamentale și tactica partidului*, din rezoluțiile Congresului al V-lea al PCR, indică existența unui vast consens cu privire la asumarea tezei autodeterminării de către secțiunile controlate de partid în afara Vechiului Regat (deci provinciile unite cu România în 1918), dar și a asumării dificile sau chiar a respingerii pasive a tezei în rândurile comuniștilor din Vechiul Regat. Slăbiciunea Partidului Comunist este recunoscută și pusă în legătură cu dificultatea asumării tezei autodeterminării naționale de către organizațiile acestuia din Vechiul Regat. În rest, însă, indirect se recunoaște că teza a fost asimilată de către comuniști, fie ei români sau minoritari din restul provinciilor. Faptul că numai 15-20 % dintre membrii Partidului proveneau dintr-o zonă istorică preponderent românească indică respingerea nihilismului acestuia într-o problemă identitară esențială pentru statul român.

Am precizat însă înainte că o astfel de teză nu poate fi înțeleasă exclusiv ca un transfer de autoritate dinspre Comintern către Partidul Comunist. Autodeterminarea națională până la despărțirea de stat este asumată de către comuniștii proveniți din minoritățile naționale ca fiind perfect legitimă. Despre modul în care comuniștii de origine etnic românească s-au definit în raport cu teza autodeterminării nu putem decât credita informația cuprinsă în rezoluțiile Congresului V, cu privire la asumarea dificilă, sau chiar rezistența pasivă la teză. Nu putem însă susține că teza autodeterminării ar fi și fost eludată, respinsă de către aceștia. Cea mai creditabilă analiză cu privire la problema tezei autodeterminării, ca și a altor teze cominterniste, este aceea că Internaționala a III-a, în mod specific Federația Partidelor Comuniste Balcanice, nu erau foruri exclusive cu drept suveran de impunere a unei astfel de teze. „Autodeterminarea națională” era asumată de sectoare interne ale Partidului, care nu erau exclusiv minoritare. Chiar dacă dificil, cu atitudini de trenare și neînțelegere, inclusiv comuniștii de origine etnic românească asumau acest tip de stigmatizare a statului român de atunci. Problema capătă un înțeles mai exact dacă sunt extinse interogațiile cu privire la natura exactă a acestei teze. Care era statutul ei între celelalte teze ale Partidului Comunist, ca factor activ de asimilare a acestora? Considerăm că teza autodeterminării până la despărțirea de stat trebuie corelată cu

⁷ Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR, *Documente din istoria Partidului Comunist din România*, volumul III 1929-1933, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1955, „Din rezoluțiile Congresului al V-lea al PCR ținut la sfârșitul anului 1931”, pp. 291-292.

modelul general, social radical prin care era configurată ideologia comunistă din România. Mai exact teza autodeterminării naționale era inclusă de către comuniști într-o sinteză mai amplă, de factură radical socială, în care accentele distructive față de capitalism erau esențiale. Nu putea exista „autodeterminare națională până la despărțirea de stat” în afara proiectului distructivismului social anticapitalist, unde clasa muncitoare, românească și minoritară, să dețină rolul de hegemon. „Autodeterminarea națională până la despărțirea de stat” nu era pur și simplu un naționalism antiromânesc minoritar convertit în limbajul nihilismului social. Distrugerea României Mari și transformarea acesteia într-un stat muncitoresc-țărănesc aliat cu URSS ar fi trebuit fondate pe baza radicalismului social. Acesta din urmă ar fi trebuit să constituie finalitatea revoluției proletare.

Este îndreptățit însă parțial și punctul de vedere conform căruia revoluția mondială proletară sub conducerea Uniunii Sovietice nu era nimic altceva decât continuarea, cu alte mijloace a politicii de tip imperialist a fostului imperiu rus. Comuniștii, inclusiv conducerea statului sovietic, nu puteau însă expune direct o asemenea direcție de politică externă. Revoluția socială, proletară, toată frazeologia proletaroid comunistă era singura formulă ideologică revoluționară acceptată și asimilată în lumea muncitorească europeană. După ianuarie 1933, în zonele burgheze aliate, sau măcar neutre față de Moscova, antifascismul devine limbajul universal al acceptabilității comunismului sovietic, stalinist. Teza „autodeterminării naționale până la despărțirea de stat” respingea retoric și naționalismele minoritare burgheze din România, dar, practic, includea și deziderate care consonau cu unele aspirații ale acestora: „Desfășurarea mișcării național-revoluționare și întărirea hegemoniei proletariatului impun izolarea de masele muncitoare ale naționalităților asuprite a partidelor burghezo-moșierești ale popoarelor asuprite (partidul maghiar, partidul minoritar bulgar și altele), care maschează politica lor de slugărnice și de înțelegere cu imperialismul român prin demagogia naționalistă și șovinistă mincinoasă, care otrăvește conștiința de clasă a maselor.”⁸; „Punctul său de vedere în rezolvarea principială a problemei naționale, partidul îl opune lozincilor mincinoase și înșelătoare <<de autonomie>> puse de către partidele burgheze [cum ar fi] autonomia Transilvaniei pusă de unele grupe național-țărăniste și naționaliste ungurești”⁹. „...partidul în niciun caz nu se poate mărgini...numai la propagarea lozincii autodeterminării până la despărțire, ci trebuie să apară ca organizator și conducător al maselor în lupta lor zilnică împotriva tuturor manifestărilor concrete de asuprire națională”¹⁰.

Urmează precizarea câtorva forme concrete de luptă pentru îndeplinirea dezideratelor tezei autodeterminării. Ele cuprind lupta împotriva „noului proiect al legii administrative”, a „expedițiilor de pedepsire” și a „regimului militar de ocupație în Dobrogea, Basarabia, Bucovina și alte provincii”, a „expropriării pământului țăranimii”, a „politicii de exterminare față de proletariatul și intelectualitatea muncitoare a naționalităților asuprite”, a „lichidării școlilor, organizațiilor culturale și altor organizații ale maselor muncitoare,” a „numirii comisarilor...în locul administrației autonome alese, a „asupririi naționale a evreilor”¹¹.

Congresul V PCR respingea, fără explicații sau dezbateri care să fie sintetizate în rezoluții, „teoria burghezo-liberală a neoioabăgiei”. Faptul că nu era amintit autorul acesteia, ideologul cel mai proeminent al social-democrației, Constantin Dobrogeanu Gherea, rămas ca un reper pentru socialiști, precizează discreditarea și excluderea teoreticianului amintit din ceea ce trebuia să constituie nucleul dur al ideaticii comuniste. Gherea nu avea cum să fie un teoretician „burghezo-liberal”, principala sa lucrare „Neoioabăgia” (1910), fiind o critică radicală a contrastului dintre suprastructura ideologico-juridică a sistemului capitalist burghez și natura raporturilor de producție, regimul muncii și proprietatea în lumea agrară. Mai

⁸ *Ibidem*, pp. 282-283.

⁹ *Ibidem*, p. 291.

¹⁰ *Ibidem*, p. 292.

¹¹ *Ibidem*.

semnificativă este continuarea argumentației comuniste. Accentul nu cădea pe critica lui Gherea și pe respingerea finalităților politice ale militantismului radical. România nu s-ar fi aflat „în fața revoluției burgheze”, adică în interiorul explicativ al socialismului gherist, ci „în fața desăvârșirii revoluției burghezo-democratice”. Aici se configurează centrul de greutate al rezoluției comuniste. Ideea că România s-ar fi aflat „în fața”, adică la începutul „revoluției burgheze” este înlocuită de cea a „desăvârșirii revoluției burghezo-democratice”. Nu un început, ci un sfârșit al revoluției burghezo-democratice. Ca și în restul textelor comuniste, nu sunt oferite, avansate, precizate argumentări speciale într-o problematică atât de complicată și confuză. Respingerea ideii, nesuținute în fapt de Dobrogeanu Gherea, că România s-ar fi aflat „în fața revoluției burghezo-democratice” este validă, dacă sunt precizate, măcar succint caracteristicile sintagmei de „revoluție burghezo-democratică”. Într-adevăr, dacă prin aceasta se înțelege că sistemul proprietății era, măcar în cea mai mare măsură unul capitalist, privat și de stat, că eșafodajul juridic al suprastructurii libertăților burgheze fusese construit încă prin Constituția din 1866, atunci România nu avea cum să reînceapă un proces demarat cu peste un secol înainte, măcar după anul 1829. Modernitatea burghezo-capitalistă era un proces cu o genealogie îndepărtată. Dacă lucrurile ar fi fost înțelese de către comuniști în această grilă, expresia „stă în fața revoluției burghezo-democratice” putea să fie exclusă sau stigmatizată de către aceștia.

Mult mai friabilă era însă teza pe care o susținea Congresul V și anume că „România se găsește în fața desăvârșirii revoluției burghezo-democratice”. Aceasta nu se susținea prin niciun argument. Comuniștii, după cum am menționat, nu simțeau nevoia unei explicitări speciale a tezelor adoptate la Congres. Dintr-un anumit punct de vedere nici nu aveau nevoie de așa ceva. Textele politic-programatice pe care activiștii comuniști le adoptau/asumau nu erau de factură academic-științifică, nu erau constrânse de rigorile pe care teoriile politice le suportau în mediul concurențial și critic al lumii libere. Comuniștii, fie ei activiști ai Internaționalei, fie ai Partidului, nu aveau nevoie de critica sau confirmarea externă a tezelor pe care le construiau. Pentru un partid ilegal, conspirativ, circulația și intrarea în spațiul liber al criticii politice sau academice era indiferentă. Este adevărat că ideile adoptate la congresele comuniste aveau totuși o circulație diferențiată și critică în mediile publicistice și politice, dar și în documentarea structurilor represive ale statului. Ilegalitatea și conspirativitatea funcționau ca un „ecosistem” închis, autosuficient pentru comuniști. Mai mult, ilegalitatea și conspirativitatea facilitau și iresponsabilitatea comuniștilor care putea construi orice fel de teorii, pentru că acestea nu erau supuse validării prin dezbatere internă sau vot parlamentar.

Teza adoptată de Internațională și Congresul V, era însă complet ruptă de validitatea istorică și politică. „Desăvârșirea revoluției burghezo-democratice” semnifica tocmai traducerea în realitate a aspectelor suprastructurale ale „revoluției burghezo-democratice” care nu erau încă realizate în România: corectitudinea/libertatea votului popular, adică excluderea ingerințelor aparatului politic în procesul electoral, libertatea presei de orice tip, a acțiunii politice în general. Acestea erau deziderate ale oricărui partid burghez democratic, ale presei democratice. Partidul Comunist nu ar fi avut nicio altă soluție decât integrarea sa în acest proces în care ar fi trebuit să colaboreze cu partide burgheze, să accepte finalitatea „revoluției burghezo-democratice” adică un nivel ridicat, compatibil cu lumea occidentală a libertăților clasice. O asemenea strategie ar fi deviat definitiv Partidul Comunist de la finalitatea sa politică, „revoluția proletară”. Pe de altă parte, „revoluția burghezo-democratică” nu constituia, în realitate, o miză a sistemului politic și a tuturor structurilor sociale din România de la începutul anilor '30. Libertatea politică era considerată câștigată de către partidele prosistem mergând de la național-liberali până la stânga țărănistă și social-democrată. Fascismul intern nu era, la acel moment-anii 1930-1931-, o miză foarte presantă a luptei politice și nimeni, în afara lui, nu era interesat să-i acorde mai multă libertate decât avea deja. Miza esențială a momentului era depășirea presiunilor exercitate de criza economică asupra structurilor urbane și rurale, fie că acestea erau reprezentate de muncitori, țărani, intelectuali, funcționari publici. Partidele politice erau, simultan, interesate de deplasarea deficitului de reprezentativitate creat de criza economică spre ceilalți

competitori și păstrarea unei credibilități cât mai consistente. În măsura în care criza ar fi solicitat soluții mai radicale, acestea erau vizualizate ca fiind la dreapta și nu la stânga. Realitatea istorică, dinamica evenimentelor din momentul în care Partidul Comunist se va angaja în marșul către putere vor arăta că „desăvârșirea revoluției burghezo-democratice” nu va mai constitui o miză de niciun fel. Calea violentă, voluntaristă a stalinismului va deveni singura cale posibilă și eficace pentru preluarea puterii. Teza „desăvârșirii revoluției burghezo-democratice” intra în contradicție și cu cea a „revoluției proletare”. Chiar dacă aceasta din urmă, în mod corect, era respinsă, caracterizarea ei drept „sectaristă de stânga” era consubstanțială teoriei staliniste a revoluției. Analiza formelor concrete pe care le-ar fi luat „desăvârșirea revoluției burghezo-democratice” arătau evident incoerențele sintagmei respective. „Revoluția burghezo-democratică” în faza finală, „desăvârșită” a acesteia, ar fi constat în distrugerea puterii de stat burghezo-moșierești, ceea ce era un nonsens absolut în raport cu realitatea preluării puterii de către comuniști în Rusia. Distrugerea aparatului de stat „burghezo-moșieresc” în Rusia a fost parte directă a preluării prin violență a puterii, prin lovitură de stat, împotriva forțelor legale socialiste și nu o adâncire, o „desăvârșire” a „revoluției burghezo-democratice”. Distrugerea puterii de stat burghezo-capitaliste era parte internă, absolut obligatorie a „revoluției proletare”, fără de care comuniștii nu doar că nu ar fi avut acces la putere, ci ar fi fost distruși de puterea legală. Dinamica faptelor în România, după august 1944, arată Partidul Comunist distrugând, din interiorul aparatului de stat, puterea „burghezo-moșierimii”, printr-un amestec de radicalism antisistemic cu oportunități generate de puterea ocupantă și controlul asupra resurselor statului.

Important era că frazeologia ideologică a Partidului insista foarte mult pe conceptul de „revoluție”, înțeles atât clasial, într-o manieră marxist-leninistă, cât și una voluntarist-violentă de factură leninist-stalinistă. Ceea ce omiteau rezoluțiile comuniste era faptul că polarizarea clasială era mai mult un deziderat decât o realitate socială, muncitorimea neconsiderându-se obligatoriu o clasă opusă burgheziei, sau având o conștiință de clasă în mod explicit anticapitalistă. „Congresul a respins teoria burghezo-liberală a neobișnuitei, pe care partidul a moștenit-o de la social-democrație, teorie după care România stă în fața revoluției burghezo-democratice, iar burghezia este chemată să joace în această revoluție rolul de factor revoluționar (Boris Stefanov și alții). Congresul a respins și teza sectaristă <<de stânga>> după care România stă nemijlocit în fața revoluției proletare. Congresul a indicat că România se găsește în fața desăvârșirii revoluției burghezo-democratice, că sarcina acestei revoluții constă în a doborî cu forța puterea de stat burghezo-moșierească și de a stabili dictatura revoluționar-democratică a proletariatului și țărănimii. Hegemonul acestei revoluții poate să fie numai proletariatul, care se sprijină la țară pe elementele proletare și semiproletare, duce după sine ca aliat păturile sărace și principalele pături mijlocașe ale țărănimii și care se luptă cu burghezia sătească (chiaburimea) pentru conducerea maselor fundamentale ale țărănimii. «Atât condițiile obiective existente social-economice ale acestei revoluții și particularitatea forțelor motrice, cât și situația internațională-spune rezoluția congresului-crează condițiile pentru o trecere rapidă a revoluției burghezo-democratice în revoluție proletară, socialistă». Trecerea atârână, în primul rând, de forțele proletariatului și ale Partidului Comunist.”¹²

„Social-fascismul” a constituit, prin excelență, expresia stigmatizatoare la adresa social-democrației. Originea „social-fascismului” rezidă în discuțiile din interiorul Internaționalei a III-a, de la începutul anilor '20. Stalin a oferit numai una dintre codificările sintagmei; corelația forțată dintre social-democrație și fascism a fost utilizată în mediile militanților Internaționalei a III-a, for politic în care încă se puteau formula puncte de vedere diferențiate. Cel al lui Stalin încă nu devenise obligatoriu. „Social-fascismul” a fost atribuit inițial conflictelor din Germania anilor '20 dintre social-democrație și extrema stângă comunistă. Chiar dacă în anii '20 fascismul german nu se afla în proximitatea puterii, ba chiar la jumătatea deceniului încă trebuia să-și caute o nouă identitate electoralistă, termenul de „fascism” a funcționat drept cea mai dură stigmatizare a

¹² *Ibidem*, pp. 253-254.

adversarului social-democrat legalist și coparticipant la putere. În cazul României, stigmatul fascismului era orientat tot împotriva stângii social-democrate, deși contaminarea fascistă a fost extinsă și asupra partidelor și guvernelor burgheze, „de dreapta”. Motivul pentru care comuniștii procedau în acest fel era evident. Numai prin distrugerea identității politice reale a social-democrației, prin asimilarea acesteia cu fascismul, se putea crea ideea că aceasta este profund ostilă muncitorimii, că social-democrația este calea prin care fascismul distruge integrarea politică a muncitorilor în Partidul Comunist, că numai acest partid este ferit de pericolul contaminării fasciste. Comuniștii construiau imaginea social-democrației ca un tip sui-generis de fascism, un mutant ideologic care, într-adevăr avea și o genealogie socialistă. Social-democrația ca „social-fascism” era o forță de sprijin social a partidelor burgheze care dețineau puterea și doreau „fascizarea țării”.

Tiparul ideologic comunist ar putea fi reprodus astfel: în condițiile reculului luptelor revoluționare ale muncitorimii, lupte în care elementele voluntariste ale acesteia încă nu erau controlate de către comuniști, burghezia a trecut la metode mai complicate (și mai eficiente) de control asupra muncitorimii, clasa anticapitalistă prin excelență. Modificarea modului de control social impusese „burgheziei”, clasa aflată într-un raport de contradicție fundamentală cu muncitorimea, să apeleze la partide cu bază socială mai amplă cum era Partidul Național-Țărănesc. În acest nou proiect social un rol important era jucat de social-democrație care, insistau comuniștii, era o forță de tip fascist pentru controlul muncitorimii, fie prin tactici de stânga, fie prin metode de dreapta. În mod evident, era absurd să se considere că întreg sistemul burghez-democratic, îndrepta conștient România spre fascism sau dorea o „dictatură fascistă deschisă”. Nu doar că fascismul nu era controlat de sistemul democrației burgheze capitaliste, dar social-democrația nu avea nicio intenție de a sprijini radicalizarea la dreapta a mediilor muncitorești pe care le controla. Singura logică pentru care comuniștii insistau atât de mult pe pseudomorfoza social-democrației în fascism era ostilitatea cu care întregul sistem politic al țării îl privea ca nihilism distructiv, irațional și antinațional. „Social-fascismul” putea să semnifice și renunțarea de către social-democrați la o definire riguroasă și exclusivistă asupra identității de stânga. Un partid care putea fi incriminat ca „social-fascist” nu avea cum să fie un partid exclusiv de stânga, singura încadrare tipologică conformă, în logica stalinistă, profilului muncitorimii. O forță politică cu aparență socială, dar care participa sau sprijinea puterea, nu avea cum să aparțină stângii revoluționare comuniste, se înscria în proiectul mai amplu de fascizare a țării. Confuză rămânea și ideea comunistă că ar fi existat un proiect burghez-capitalist, mult mai amplu, care ar fi intenționat „fascizarea țării”: „Burghezia a chemat la putere pe național-țărăniști cu scopul de a crea o bază de masă mai largă pentru fascizarea țării”¹³; „...guvernul Iorga-Argetoianu dezvăluie tot mai mult dictatura burgheziei și a moșierilor și introduce măsurile îndreptate spre stabilirea unei dictaturi fasciste deschise...”¹⁴; „Social-democrații români, care joacă un rol trădător în mișcarea muncitorească, s-au evidențiat ca reazemul social principal al burgheziei în sânul clasei muncitoare încă din timpul campaniilor demagogice ale național-țărăniștilor pentru căpătarea puterii guvernamentale și mai ales în timpul prezenței acestora la putere”¹⁵ [...] „partidul are datoria să demaște fără cruțare social-democrația română, mai ales cea «de stânga», ca sprijinitoare a fascismului. Social-democrația română, prin faptul că a încheiat blocul cu național-țărăniștii și că colaborează, ba chiar intră în aparatul de stat al burgheziei, duce de fapt masele muncitoare spre fascism. În timpul de față social-democrația română ajută de fapt pe național-țărăniști la organizarea de sindicate și formații fasciste. De aceea lupta contra social-fascismului este o parte esențială și cea mai importantă a

¹³ *Ibidem*, p. 267.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 268.

întregii lupte împotriva ofensivei capitalului, împotriva pregătirii de război antisovietic, împotriva dictaturii fasciste”¹⁶.

„Social-democrația română este sprijinitorul principal al burgheziei în pregătirea și organizarea războiului antisovietic. Social-fasciștii au votat toate legile în parlamentul național-țărănesc pentru reorganizarea febrilă a armatei, pentru construirea liniilor strategice în Basarabia și Bucovina și pentru dezvoltarea industriei de război. Ei au dus și duc o campanie sistematică de minciuni și calomnii împotriva Uniunii Sovietice. În timpul semnării pactului Litvinov, ei au dus o campanie în presă și în parlament împotriva «imperialismului roșu», care vrea să cucerească «Basarabia românească». Social-fasciștii aprobă toate conferințele antisovietice «agrare»...au revendicat un rol de frunte pentru crearea Uniunii balcanice antisovietice contra «fascismului din Italia» și a «imperialismului roșu». Ei duc o campanie permanentă împotriva «dumpingului sovietic» și răspândesc minciuni asupra «muncii forțate» și a exploatării barbare din Uniunea Sovietică”¹⁷.

Social-democrații au respins acuza de „social-fascism” a comuniștilor, asumându-și o identitate contradictorie. Social-democrații ar fi „comuniști democrați”, în timp ce comuniștii pe model bolșevic ar fi „comuniști fasciști”: „Domnilor deputați, noi, social-democrații, suntem de fapt comuniști, comuniști după cea mai veche concepție a cuvântului. Originile noastre se trag de la Manifestul comunist din anul 1848, acel manifest comunist, care și astăzi este un document minunat și frumos, o revizuire minunată a viitorului.. Deosebirea între noi și...comuniști, cum sunt bolșevicii din Rusia, este clară. Noi suntem comuniști democrați, ne apropiem în metodele de a ajunge la ținta noastră de metodele aceleiași democrații de care se folosește democrația țărănească și oricare partid adevărat democrat burghez, în timp ce bolșevicii sunt comuniști fasciști. Ei ne numesc pe noi social-fasciști, de fapt, ei sunt comuniști fasciști, fiindcă vor să lucreze cu forța minorității, a minorității-cum o numesc ei-conștientă. Aceeași metodă o au fasciștii în Italia și cam aceeași o are și astăzi majoritatea, așa numita majoritate a guvernului actual (aplauze pe băncile partidului național-țărănesc și pe băncile partidului social-democrat)”¹⁸.

Diferențierea față de comuniști ar consta în identificarea social-democraților cu procedurile democratice de acțiune care erau aceleași cu ale democrației țărănești și ale partidelor cu adevărat „democrat burgheze”. Comuniștii bolșevici ar fi, ca metode de acțiune politică, prin utilizarea forței „minorității conșiente”, similari fascismului italian. Replica lui Grigorovici poate deschide o discuție amplă în privința

¹⁶ „Scrisoarea deschisă a Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste către membrii PCR din iunie 1929”, în: *Documente din istoria Partidului Comunist din România*, volumul III, 1929-1933, Editura de stat pentru literatură politică, București, 1955, p. 42.

¹⁷ „Teze ale Secretariatului PCR pentru 1 august 1931”, în *Documente din istoria Partidului Comunist din România*, vol. III, 1929-1933, Editura de stat pentru literatura politică, București, 1955, p. 203; de văzut și alte critici comuniste la adresa social-democraților: „Împotriva sindicatelor amsterdame, social-fasciste, împotriva ghelesteriștilor, ca și împotriva mileriştilor, care merg cu pași repezi spre social-fascism, partidul și Sindicatele unitare au dus până acum o luptă insuficientă în masă, ceea ce explică faptul că toate sindicatele acestea contrarevoluționare mai au influență și până acum încă asupra diferitelor pături ale clasei muncitoare”, în *Ibidem*, Congresul al V-lea al Partidului Comunist din România, „Din rezoluțiile Congresului al V-lea al PCR, ținut la sfârșitul anului 1931, Sindicatele amsterdame și mileriste și lupta economică a proletariatului”, p. 329.

„Fraza «de stângă» întrebuințată din când în când de către social-democrați și de către sindicatele amsterdame cu scopul de a împiedica trecerea maselor în tabăra revoluției este completată de politica ghelesteriștilor și mileriştilor. Ghelesteriștii, constituind aripa «stângă» a social-fascismului, întrebuințând uneori chiar «critica» contra social-democrației și, prin fraza lor «radicală», jucând rolul de partizani «ai unificării» mișcării muncitorești, încearcă să stăpânească starea de spirit revoluționară a maselor și, folosindu-se de încrederea lor să le trădeze lupta” (*Ibidem*, p. 328). „Teoria mileriştilor de a menține cu orice preț legalitatea sindicatelor nu înseamnă altceva decât dezarmarea proletariatului, supunerea sa organizațiilor burgheziei și transformarea sindicatelor din organe ale luptei de clasă în organe de sabotare și înăbușire a acestei lupte”. (*Ibidem*, pp. 328-329).

¹⁸ *Partidul Social-Democrat și problemele politice ale zilei, Cuvântarea tovarășului Grigorovici în Adunarea Deputaților*, în „Socialismul”, anul XXV, nr. 27, 5 iulie 1931.

similitudinilor între comunismul sovietic și fascismul italian; absența democrației, mobilizarea grupului de militanți radicali în situații limită, exaltarea violenței antisistem, ostilitatea anticapitalistă ar fi printre elementele de echivalență. În cazul fascismului italian, nivelul de consens în jurul lui Mussolini era mult mai ridicat decât acela în jurul lui Stalin în Uniunea Sovietică. Modelul fascist, atât cel italian cât și cel german, era însă mult mai dependent de charisma conducătorului, în timp ce sistemul sovietic, chiar în perioada de maximă amplitudine a cultului personalității lui Stalin, a fost caracterizat prin conceptul de „impersonalism charismatic”.

La rândul său, Lotar Rădăceanu respingea considerațiile depreciative ale lui Constantin Argetoianu și Ion Inculeț cu privire la rezultatele guvernărilor „socialiste”. Mai semnificativ, deputatul social-democrat nega caracterul socialist al Uniunii Sovietice, deși recunoștea intenția subiectivă a acesteia de a construi un astfel de stat și societate: „În ceea ce privește Rusia, intenția subiectivă acolo există, cinstită de a clădi o lume socialistă. Acest lucru evident trebuie recunoscut...însă din punct de vedere obiectiv al rezultatelor s-a ajuns, prin planul cincinal, la intensificarea activității economice, la o lărgire a bazei economice industriale în Rusia, fără ca această industrie, atât de amplificată, să aibă un caracter socialist. Azi în Rusia este un capitalism de stat sui generis, care nu înseamnă încă socialism și care nu va putea să devină socialism, după părerea noastră, decât dacă clasa muncitoare din Rusia, astăzi oprimată de dictatura bolșevică, va fi în măsură ea însăși să ia din nou în mâinile ei făurirea soartei sale. Aceasta credem noi despre Rusia sovietică și mai credem că încercarea de a clădi acolo o lume socialistă înainte ca această lume să fi început a se clădi în țările înaintate capitaliste, poate fi o încercare eroică, dar care în orice caz nu poate duce la rezultat decât cu aceste condiții premergătoare: biruința socialismului în apusul înaintat”¹⁹.

Conceptul de „capitalism de stat” pe care-l atribuia Rădăceanu realității sovietice poate fi considerat valid în măsura în care prin acesta se înțelegea un sistem politico-economic în care rolul marilor proprietari era luat de un stat autoritar. „Capitalismul de stat” s-ar fi concentrat pe dezvoltare, mai curând extensivă, cu niveluri ridicate de investiții și consum discreționar de resurse și forță de muncă prost plătită, nivel scăzut al productivității și implicarea statului în întreaga gestiune a mecanismelor economice, sociale și politice. Rădăceanu distingea categoric între „capitalismul de stat” specific Rusiei staliniste și socialism, căci aici clasa muncitoare era o clasă exploatată de „dictatura bolșevică”, adică de aparatul de partid; numai atunci când muncitorimea sovietică s-ar fi putut elibera de „dictatura bolșevică” socialismul ar fi putut fi construit; condiția esențială era reprezentată însă de construcția socialismului în statele avansate capitaliste din Occident. Se poate observa, după introducerea sintagmei de „capitalism de stat”, că argumentația liderului social-democrat pierdea din contactul cu realitatea istorică. Predicțiile avansate erau tot mai iluzorii. Muncitorimea sovietică nu va avea niciodată contact real cu puterea politică sovietică care își monopolizase dreptul de a vorbi și acționa în numele ei. Victoria socialismului în statele capitaliste cele mai dezvoltate ale Occidentului (posibil ca principalul vizat să fi fost Franța) nu se va adevăra decât în măsura în care Occidentul însuși va aplica tot mai multe măsuri sociale pentru muncitori și alți angajați. Nici în acest caz nu s-a configurat însă un stat occidental în care forma de proprietate să fie una predominant de tip etatist, colectivist și în care să existe un monopol al socialiștilor asupra puterii politice.

¹⁹ Nu înapoi spre capitalism, ci înainte spre socialism, în „Socialismul”, anul XXVI, nr. 52, 25 decembrie 1932.

THE ROMANIAN COMMUNIST PARTY – THE YEARS OF ILLEGALITY: AN IDEOLOGICAL PROFILE

Abstract: *Research on interwar Romanian communism finds itself in an apparently paradoxical situation. The forty-five years of communist rule should have allowed, or even compelled, the production of at least a few comprehensive syntheses addressing the subject most directly related to the history of the only political force that held power in Romania between March 1945 and December 1989. The reasons for this paradox stem from the control exercised by the Party-State, embodied by its two leaders, Gheorghe Gheorghiu-Dej and Nicolae Ceaușescu, over its own political memory, as well as from the broader ideological transformations that shaped Romanian historiography during the communist period. Instead of monographs or syntheses devoted to the Communist Party, numerous partial studies were published, covering in a sufficiently detailed yet fragmented manner the approximately twenty-five years between the party's status as an illegal organization and its emergence as a dominant force within the Romanian political system. After 1989, a considerable number of studies on interwar Romanian communism appeared; however, scholarly attention shifted decisively toward the years in power, leaving the years of illegality largely in the shadows. The present study focuses on the ideological dimensions of the Communist Party during this period of illegality, centering its analysis on concepts such as "national self-determination up to and including secession from the state," "social revolution," and the characterization of social democracy as "social fascism." Through this approach, interwar Romanian communism emerges in a more coherent and comprehensible perspective.*

Keywords: *Romanian Communist Party, period of illegality, class struggle, national self-determination communist ideology.*